

सन २०१६ मधील पावसाळ्यात दिनांक १ जुलै ते ७ जुलै, २०१६ या वनमहोत्सव कालावधीत दि.१ जुलै, २०१६ या दिवशी राज्यात किमान २ कोटी वृक्ष लागवड करण्यासाठी नियोजन आराखडा व कृती कार्यक्रम तयार करुन अंमलबजावणी करणे.

महाराष्ट्र शासन
विधि व न्याय विभाग
शासन परिपत्रक क्र.सीएचसी २०१६/सं.क्र.१०९/(७१/२०१६)/का.१७
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.
दि. २० मे, २०१६

वाचा:- शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग क्र.साववि-२०१५/प्र.क्र.१३१/फ-११, दि.३१.३.२०१६
परिपत्रक -

राष्ट्रीय वन निती, १९८८ मधील धोरणानुसार एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या ३३ टक्के क्षेत्रावर वृक्षाच्छादन/वनीकरण असणे आवश्यक आहे. महाराष्ट्र राज्य हे देशातील प्रगतीशील आणि अग्रगण्य राज्य आहे. राज्यातील ३०७ लाख हेक्टर भौगोलिक क्षेत्रापैकी ६१.३५ लाख हेक्टर जमीन वृक्षाच्छादित आहे. हे प्रमाण सर्वसाधारणपणे २० टक्के आहे. जागतिक तापमानात होत असलेली वाढ, वातावरणातील बदल, बदललेले निसर्ग आणि ऋतूचक्र, अनियमित पर्जन्यमान, अतिवृष्टी किंवा दुष्काळ या माध्यमातून गेल्या काही वर्षात निसर्ग आपल्याला याची जाणीव करुन देत आहे. पर्यावरणाचे असंतुलन, असमतोल, वाढते प्रदूषण आणि त्यातून होत असलेले पर्यावरणीय बदल ही यामागील महत्वाची कारणे आहेत. त्यामुळे मानवी जीवनास या पर्यावरणीय बदलास सामोरे जावे लागत आहे.

२. शासनाच्या विविध विभाग व जनतेच्या सहभागातून सन २०१६-१७ मधील पावसाळ्यात “वनमहोत्सव” कालावधीत दि. १ जुलै, २०१६ रोजी एकाच दिवशी २ कोटी वृक्ष लागवडीचा कार्यक्रम हाती घेण्याचे शासनाने ठरविले आहे. वैश्विक उष्णतेचे वाढणारे प्रमाण व हवामानातील बदल यांची तीव्रता व परिणामकारकता कमी करणे, पर्यावरणाचा समतोल, संतुलन, संवर्धन आणि सुरक्षा राखण्यासाठी वृक्ष आवरण वाढविण्याच्या कार्यक्रमाचा प्रभावीपणे उपयोग होणार आहे.

३. २ कोटी वृक्ष लागवडीपैकी वन विभाग/सामाजिक वनीकरण विभाग व वन विकास महामंडळ यांनी कमीत कमी १.५० कोटी (दीड कोटी) वृक्ष लागवड करावयाची असून उर्वरित ५० लक्ष वृक्ष लागवड इतर विभागामार्फत करण्याचे उद्दिष्ट निश्चित करण्यात आले आहे.

४. त्यानुसार विधि व न्याय विभागाच्या अधिपत्याखालील कार्यालये, मंदिरांचा परिसर, धर्मादाय आयुक्तांच्या अधिपत्याखालील कार्यालयांचा परिसर, न्यायालयांच्या इमारतींचा परिसर इत्यादी ठिकाणी वृक्षलागवड करणे शक्य आहे काय, हे तपासून खालीलप्रमाणे वृक्षलागवड करण्याची कार्यवाही करावी.

१. प्रत्येक कार्यालयांच्या परिसरात – २० रोपे.
२. न्यास असलेल्या मंदिर परिसरात – ५० रोपे.
३. जिल्हा धर्मादाय व प्रादेशिक कार्यालये – २० रोपे.
५. याशिवाय वरील स्थळांच्या व्यतिरिक्त वृक्षलागवडीसाठी आणखी स्थळे शक्य असल्यास निश्चित करण्यात यावीत. यासाठी विभागाच्या यंत्रणेबरोबरच स्वयंसेवी संस्था/अशासकीय संस्था, खाजगी उद्योजक, सामाजिक दायित्व (CSR), सहकारी संस्था, विविध सामाजिक उपक्रमात अग्रेसर असणारी मंडळे व संस्था, स्थानिक स्वराज्य संस्था, आणि लोकप्रतिनिधी यांचा सहभाग घेण्यात यावा.
६. या कार्यक्रमाची प्रभावीपणे अमलबजावणी होण्यासाठी प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वनबल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर यांच्या कार्यालयामार्फत या कार्यक्रमाचे समन्वय व संनियंत्रण केले जाईल. तसेच मंत्रालयीन सचिव (वने) आणि विधि व न्याय विभागामार्फत देखील सदर कार्यक्रमाचे संनियंत्रण करण्यात येईल.
७. या कार्यक्रमाचे प्रभावीपणे ऑन-लाईन संनियंत्रण होण्यासाठी अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (माहिती तंत्रज्ञान व धोरण) वन भवन, नागपूर यांचेमार्फत आवश्यक आज्ञावल्या (software) विकसित केल्या आहेत. त्यामध्ये वृक्ष लागवडीसाठी निश्चित केलेल्या स्थळांचे अक्षांश-रेखांश (Latitude-Longitude) आणि शक्य तेथे GPS Location घेणे, वृक्षारोपणासाठी तयार केलेले खड्डे, अंमलबजावणी यंत्रणा, व्यक्ती व संस्था यांच्याकडून केलेल्या वृक्ष लागवडीची छायाचित्रे, वृक्षाची संख्या, वृक्ष प्रजाती, लागवडीसाठी निवडलेली जागा इत्यादी माहिती अपलोड करण्याचा समावेश असेल. याबाबतची ऑनलाईन माहिती संदर्भाधीन शासन निर्णयासोबतच्या **विवरणपत्र क्र.१** मध्ये पाठवावयाची आहे. (विवरणपत्र सोबत जोडले आहे.)
८. सदर कार्यक्रम यशस्वीरित्या राबविण्या संदर्भात पुढील प्रमाणे निदेश देण्यात येत आहेत:-
  - १) सदर कार्यक्रमाचे नियोजन, अंमलबजावणी, संनियंत्रण व समन्वय याकरिता विभागीय स्तरावर सह/ उप धर्मादाय आयुक्त तसेच जिल्हा स्तरावर सहायक धर्मादाय आयुक्त यांची नोडल अधिकारी म्हणून नियुक्ती करावी.
  - २) सदर कार्यक्रमांतर्गत वृक्ष लागवड करण्यात येणाऱ्या स्थळांची निश्चिती करण्यात यावी.
  - ३) प्रत्येक स्थळाविषयी सूक्ष्म नियोजन करणे तसेच स्थळनिहाय वृक्ष लागवडीसाठी एका जबाबदार अधिकारी/कर्मचारी यांची नेमणूक करण्यात यावी. स्थळ निश्चितीची माहिती प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वनबल प्रमुख), नागपूर, सचिव (वने) आणि विधि व न्याय विभागाकडे अक्षांश-रेखांशासह (Latitude-Longitude) व शक्य तिथे GPS Location सह संदर्भाधीन शासन निर्णयासोबतच्या विवरणपत्र-१ मध्ये पाठविण्यात यावी.
  - ४) २ कोटी वृक्ष लागवडीच्या कार्यक्रमांतर्गत पूर्व पावसाळी कामे विहीत कालावधीत पार पाडण्यासाठी नियोजन करावे. प्रचलित निकषाप्रमाणे खड्डे तयार करणे, माती, खत, कीटकनाशके भरून रोप लागवडीसाठी तयार

ठेवणे इत्यादी कामे दि.३१.५.२०१६ पूर्वी पूर्ण करण्यात यावीत.

- ५) वृक्ष लागवडीच्या स्थळांवर जवळच्या कोणत्याही रोपवाटीकेमधून रोपे वाहतुकीसंबंधी वाहतूक नियोजन आराखडा (Transport Plan) तयार करावा.
- ६) हवामान, पाण्याची उपलब्धता व भौगोलिक परिस्थिती विचारात घेवून सावली देणारे, शोभिवंत आणि फळफळावळ देणाऱ्या वृक्ष प्रजाती प्राधान्याने लावण्यात याव्यात. यामध्ये प्रामुख्याने आंबा, चिंच, आवळा, कवठ, काजू, फणस, वड, पिंपळ, निम, पळस, कॅशिया, रेन ट्री, गुलमोहर व चाफा इत्यादी रोपांचा समोवशा असावा. स्थानिक परिस्थितीनुरूप अन्य रोपांची निवड व लागवड करण्यास मोकळीक असेल. जेणेकरून पशू-पक्षी यांचा अधिवास (Habitation) व अन्न साखळी (Food Chain) टिकून राहील आणि जैवविविधतेचे (Bio-Diversity) संरक्षण व संवर्धन होण्यास मदत होईल.
- ७) या कार्यक्रमासाठी वन आणि सामाजिक वनीकरण योजनांतर्गत एम.जी.नरेगा, रो.ह.यो., वनमहोत्सव आणि कॅम्पांतर्गत तयार करण्यात आलेल्या रोपवाटीकांमधून पुरेशा संख्येत व पुरेशा उंचीची, दर्जेदार, गुणवत्तापूर्ण आणि सुट्ट रोपे दि. ३०.०६.२०१६ पर्यंत उपलब्ध करून घ्यावीत. त्याचबरोबर कृषी विभाग, नियोजन विभाग (रो.ह.यो.) व आवश्यक वाटल्यास इतर विभागाकडील रोपवाटीकांमधून रोपांची उपलब्धता करून घ्यावी. रोपांच्या उपलब्धतेबाबत वन विभागांतर्गत प्रत्येक जिल्ह्यातील उपसंचालक, सामाजिक वनीकरण आणि तालुका स्तरावर लागवड अधिकारी यांची "नोडल अधिकारी" म्हणून नेमणूक करण्यात आलेली आहे. आवश्यकतेनुसार त्यांचे आणि स्थानिक स्तरावर वन व सामाजिक वनीकरण विभागाचे अधिकारी आणि कर्मचारी यांचे मार्गदर्शन व सल्ला घ्यावा.
- ८) वन महोत्सव काळात वन व सामाजिक वनीकरण विभागांतर्गत वर नमूद रोपवाटीकेमधून सवलतीच्या दराने रोपांचा पुरवठा केला जातो. या योजनेचा फायदा घेण्यात यावा. जेथे शक्य असेल तेथे उद्योजकता सामाजिक दायित्व (CSR) माध्यमातून रोपांची खरेदी करण्यात यावी. तसेच वृक्ष लागवड करावयाची स्थळे विचारात घेवून, त्यानुसार जिल्हा किंवा तालुका स्तरावरील सामाजिक वनीकरण विभागांतर्गत लागवड अधिकारी (वनक्षेत्रपाल) किंवा जिल्हा स्तरावरील उपसंचालक, सामाजिक वनीकरण (विभागीय वन अधिकारी) यांच्याकडे रोपांची मागणी दि. ३१.५.२०१६ पूर्वी नोंदवावी.
- ९) वृक्षलागवडीच्या कार्यक्रमांतर्गत निश्चित केलेल्या स्थळांच्या ठिकाणी ठरवून दिलेल्या उद्दिष्टांप्रमाणे मजुरांची निश्चिती करून रोपे लागवडीच्या दिवशी पुरेसे मजूर उपलब्ध ठेवण्यात यावेत.
- १०) सदर कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीकरिता विभागातील यंत्रणा आणि आवश्यक असल्यास वर नमूद केल्याप्रमाणे खाजगी व अशासकीय संस्थांचा सहभाग घ्यावा.
- ११) त्याशिवाय विद्यार्थी, नागरीक, स्वयंसेवक आणि अशासकीय संस्था यांनी रोप लागवड स्थळांवर वृक्षारोपणासाठी उपस्थित राहण्यासाठी आवश्यक ते नियोजन करावे.

- १२) मा.पालक मंत्री, स्थानिक आमदार, खासदार व इतर लोकप्रतिनिधी, प्रतिष्ठीत व्यक्ती, स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे पदाधिकारी यांचे मार्गदर्शन घेऊन जेथे शक्य असेल तेथे त्यांच्या शुभहस्ते वृक्षारोपण करावे.
- १३) दि. ०१ जुलै २०१६ रोजी किमान २ कोटी वृक्ष लागवडीच्या कार्यक्रमांतर्गत प्रत्येक अंमलबजावणी यंत्रणा त्यांचा अहवाल दर २ तासांनी जिल्हा स्तरावरील नोडल अधिकारी संबंधित जिल्हाधिकारी यांना सादर करतील. तसेच सर्व जिल्हाधिकारी त्यांच्या जिल्ह्याचा संकलित अहवाल त्याच दिवशी वन विभागाच्या प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वनबल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर यांच्याकडे ऑनलाईन सादर करतील. विभागीय आयुक्त (महसूल) यांनीही त्यांच्या महसूल विभागांतर्गत एकत्रित माहिती प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वनबल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर येथील कार्यालयास आणि सचिव (वने) यांना सादर करावी. विधि व न्याय विभागाची माहिती या विभागास स्वतंत्रपणे पाठवावी.
- १४) वृक्षारोपणाच्या दिवशी सकाळी ६.०० ते सांयकाळी ६.०० पर्यंत जसजसे वृक्ष लागवड होईल त्या संदर्भातील माहिती शक्य असल्यास छायाचित्रांसह घेवून वेळोवेळी तात्काळ वर नमूद संगणक प्रणालीवर अपलोड करावीत. किती झाडे, कोणत्या व्यक्तींनी/संस्थांनी आणि कोणत्या प्रजातीची लावली याची माहिती त्यात अंतर्भूत असावी. (Real Time Data Capture).
- १५) यासंदर्भात पूर्व पावसाळी कामे, रोपांची उपलब्धता, वृक्षजातींची निवड, देखभाल व निगा इत्यादी बाबींविषयक तांत्रिक व प्रशासकीय सल्ला स्थानिक स्तरावरील वन आणि सामाजिक वनीकरण विभागाच्या अधिकाऱ्यांकडून दिला जाईल.
- १६) या कार्यक्रमाचे नियोजन, अंमलबजावणी, समन्वय आणि संनियंत्रण यासाठी जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती नेमण्यात आली आहे. तसेच तालुका आणि ग्रामस्तरावर देखील समित्यांचे गठन करण्यात आले आहे. या समित्यांचे सदस्य आणि कार्यक्षेत्र याबाबत सविस्तर सूचना संदर्भाधीन शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग क्रमांक:साववि-२०१५/प्र.क्र.१३१/फ-११, दि.३१.०३.२०१६ अन्वये देण्यात आल्या आहेत. तसेच स्थानिक लोकप्रतिनिधी यांना वृक्ष लागवड व त्यानंतर जवळपास ४ वर्षे संरक्षण व संगोपन या संदर्भातील योगदानाविषयक आवश्यक त्या सूचना याच शासन निर्णयाद्वारे देण्यात आल्या आहेत.
९. वृक्षारोपणाचा दृश्य परिणाम दिसून येण्यासाठी, संवर्धन, पाणीपुरवठा, जनावरांपासून रोपांचे संरक्षणासाठी जैविक किंवा तारांचे/प्लॅस्टिक कुंपण, कायम स्वरूपी देखभाल, निगा, जोपासना व संगोपन इत्यादी कामांचा नियोजन आराखडा तयार करावा व त्यानुसार कार्यवाही व्हावी. तसेच या वृक्षाचे जिवंत राहण्याचे प्रमाण (Survival rate) किमान ८०% ते ९०% रहाण्याबाबत काळजी घ्यावी. या कामाचे संनियंत्रण जिल्हा, तालुका व ग्राम स्तरावरील समित्यांद्वारे करण्यात येईल. याबाबतचा त्रैमासिक अहवाल जिल्हाधिकारी व विभागीय अधिकारी (महसूल) यांच्यामार्फत प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वनबल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर आणि सचिव (वने) यांना संदर्भाधीन शासन निर्णयासोबत जोडलेल्या

विवरणपत्र-२ मध्ये विहित केलेल्या प्रपत्रात पाठविण्यात यावा. विधि व न्याय या विभागास स्वतंत्रपणे पाठवावी. (विवरणपत्र-२ सोबत जोडले आहे.)

१०. या कार्यक्रमांतर्गत होणारा खर्च मंजूर तरतुदीमधून भागविण्यात यावा, आवश्यक तेथे सी.एस.आर. फंडातून तरतूद उपलब्ध करून घ्यावी. जिथे निधीची अडचण असेल त्या ठिकाणी वन व सामाजिक वनीकरण विभागामार्फत मोफत रोपे देण्याचा प्रयत्न केला जाईल. त्याबाबतची आवश्यक ती नोंद आणि लेखा रोपे उपलब्ध करून घेणारा विभाग आणि रोपे उपलब्ध करून देणारा विभाग अशा दोनही विभागांमार्फत ठेवण्यात यावा. तसेच याबाबतची माहिती प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन/बल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर, सचिव (वने) आणि विधि व न्याय विभागास पाठविण्यात यावी.

११. सदर परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संकेतांक २०१६०५२४१२०१३४८४१२ असा आहे. हे परिपत्रक डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(राजेंद्र द.सावंत)

विधि सल्लागार-नि-सहसचिव

- प्रत:-**
- १) मा. राज्यपालांचे सचिव, राजभवन, मुंबई
  - २) मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
  - ३) मा. मुख्य सचिव यांचे स्विच सहायक, मंत्रालय, मुंबई
  - ४) मा. राज्यमंत्री, विधि व न्याय विभाग यांचे स्विच सहायक, मंत्रालय, मुंबई
  - ५) सचिव (वने), महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई
  - ६) प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन बल प्रमुख) महाराष्ट्र राज्य, नागपूर
  - ७) प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (सामाजिक वनीकरण) महाराष्ट्र राज्य, पुणे
  - ८) सर्व उप/ सहसचिव, विधि व न्याय विभाग, मंत्रालय, मुंबई
  - ९) आयुक्त, धर्मादाय आयुक्त कार्यालय, वरळी, मुंबई
  - १०) सर्व सह/उप धर्मादाय आयुक्त कार्यालये व सर्व जिल्हा धर्मादाय आयुक्त कार्यालये (धर्मादाय आयुक्त कार्यालयामार्फत)
  - ११) अधिदान व लेखाधिकारी कार्यालय, मुंबई
  - १२) महालेखापाल (लेखापरीक्षा), (लेखा व अनुज्ञेयता), महाराष्ट्र राज्य, मुंबई व नागपूर
  - १३) संचालक, लेखा व कोषागार अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई
  - १४) सर्व जिल्हा कोषाकार अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य
  - १५) महसूल व वनविभाग (फ-११) मंत्रालय, मुंबई
  - १६) संग्रहार्थ कार्यासन-१७

विवरणपत्र-१

Online Format For 2 Crore Tree Plantation

3 PIT Digging

Division	District	Taluka	Village	Compartment No/Gat.No.	Latitude-Longitude	Plantation Target	PIT s/Trench Achievement During the Month				Total	Percentage of PITs Completed
							Feb.	March	April	May		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
One time Entry											=8+9+10+11	=12/7*100

4 Planting

Division	District	Taluka	Village	Compartment No/Gat.No.	Latitude-Longitude	Plantation Target	Total No.of PITs	Planting Achievement	Percentage of Planting
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Linked with PIT Digging									=9/7*100

विवरणपत्र-२

जिल्ह्याचे नाव:-

दि.०१.०७.२०१६ रोजी केलेल्या वृक्षारोपणाची माहिती व वृक्षाचे जिवंत राहण्याच्या प्रमाणाची आकडेवारी
दर्शविणारे विवरणपत्र

(त्रैमासिक अहवाल)

अ. क्र.	वृक्षारोपणासाठी निवडलेली स्थळे	वन व सामाजिक वनीकरण विभागाकडून प्राप्त झालेल्या रोपांची संख्या	वृक्षारोपणासाठी सहभाग घेतलेल्या यंत्रणा	दि.१.७.२०१६ रोजी लागवड केलेल्या रोपांची संख्या	जिवंत रोपांची संख्या व टक्केवारी	शेरा
१	२	३	४	५	६	७

विभागीय आयुक्त (महसूल)